

УДК 340.12:355 + 512.145

Ст аріцин О.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ, ЩО РЕГУЛЮВАЛИ СЛУЖБУ КРИМСЬКИХ ТАТАР У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1784-1917 РР.)

В статті автор робить аналіз наукових джерел, які здійснювали регулювання служби кримських татар у військових формуваннях Російської імперії. У статті охарактеризовано відомості державно-правового змісту, що зберігаються в архівах; опубліковані нормативно-правові та правозастосовні акти; матеріали державно-правового змісту, які містяться в опублікованій монографічній літературі; відомості державно-правового змісту, що почерпнуті з енциклопедичних видань та іншої довідкової літератури.

Ключові слова: Кримські татари, національні меншини, національні збройні сили.

Успішна розбудова Української держави неможлива без створення сприятливих умов для всебічного розвитку національних меншин. Сьогодні як ніколи постають перед державою серйозні виклики у сфері забезпечення прав етнічних груп, що населяють сучасну територію України. Особливо загострюються проблеми з кримськими татарами. Одна з таких проблем – це питання формування національних військових підрозділів у складі збройних сил України. Відповідь на можливість вирішення цього питання можна знайти в накопиченому досвіді за часів перебування Криму у складі Російської імперії. Саме у цьому вбачається актуальність дослідження заявленої теми в наші дні. Насамперед, звернення до аналізу джерел дозволить усвідомити, як, використовуючи їх, здійснювалося правове регулювання служби кримських татар.

Мета заявленої наукової статті полягає у виявленні й проведенні комплексного аналізу нормативно-правових актів, що забезпечували формування національних військових підрозділів. Досягнення цієї мети можливе шляхом вирішення таких завдань: проаналізувати відомості державно-правового змісту, що зберігаються в архівах; дослідити опубліковані нормативно-правові та правозастосовні акти; виявити матеріали державно-правового змісту, які містяться в опублікованій монографічній літературі; розглянути відомості державно-правового змісту, почерпнуті з енциклопедичних видань та іншої довідкової літератури; відомості державно-правового змісту, були надруковані у пресі.

Проблеми, пов'язані з вивченням нормативно-правового забезпечення служби кримських татар у військових формуваннях Російської імперії, не знайшли всебічного вивчення. Проте певні аспекти висвітлено в наукових і науково-популярних працях В. Ганкевича, О. Копиленка, Ф. Лашкова, І. Муфтійзаде, М. Масаєва, П. Тарана, О. Тимощука.

Для максимально об'єктивного дослідження важливого питання про правові засади та їх вплив на історичний розвиток процесу міліційної, прикордонної та військової

служби кримських татар варто звернути увагу на цінні наукові джерела. Весь комплекс правових та історичних джерел, зрозуміло, сприяє об'єктивному висвітленню історико-правових процесів, дає можливість дати наукову реконструкцію подій, зв'язаних із міліційною, охоронною та військовою службою кримських татар у збройних силах Російської імперії.

Найбільшу вартість для розкриття теми наукової статті становить система опублікованих нормативних та підзаконних правових актів Російської імперії: їх більше, ніж неопублікованих. Отже, насамперед, слід розглянути найважливіші державно-правові акти Російської імперії, які визначали умови формування і розвитку воєнізованих та військових підрозділів, в яких служили кримські татари. Як відомо, правовий акт є актом волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, який регулює суспільні відносини через встановлення правових норм, а також визначення на базі цих норм прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин, міру відповідальності конкретних осіб за вчинені ними правопорушення. Він оформлювався у встановлених законом випадках у вигляді письмового документа [1].

Необхідно виділити нормативно-правові акти консолідованої форми: “*Полное собрание законов Российской империи*”, що є класичною збіркою правових актів імператорського періоду історії Росії [2], де вміщені важливі документи з даної теми. Серед актів цього зібрання проаналізовано „Маніфест про взяття півострова Кримського, острова Тамана і всієї Кубанської сторони під Російську державу” від 8 квітня 1783 року, що був підписаний Катериною II [3]. Цей правовий акт є нормативним, він регулював визначену сферу суспільних відносин і був загальнообов'язковим в межах держави [4].

Крім цього наріжного правового акту, в той же день було видано відповідний „Указ нашому Сенату про створення Таврійської області” Катерини II та „Іменний Указ, даний Катеринославському і Таврійському генерал-губернатору князю Потьомкіну про устрій Таврійської області” від 8 лютого 1784 р. [5]. Ці два документи мають ознаки законодавчих нормативно-правових актів [6], норми яких регулювали адміністративно-територіальний устрій півдня України.

Серед цього джерельного масиву вагомими є такі кодифіковані нормативно-правові акти: „Устав о воинской повинности”, який було видано в результаті здійснення реформ імператора Олександра II і який принципово змінив порядок несення служби в збройних силах Росії [7]; „Устав внутренней службы”, який визначав найбільш важливі чинники служби офіцерів та нижніх чинів в умовах загальної військової повинності [8]; також „Дисциплинарный Устав”, „Воинский Устав о наказаниях” та „Воинский Устав о гарнизонной службе” [9]. Вони встановлювали порядок проходження загальної військової служби, до якої з 70-х рр. XIX ст. були залучені і кримські татари. Останні віднесені до кодифікованих нормативно-правових актів за такими ознаками: мають значний обсяг регулювання певної сфери суспільних відносин; закріплюють основи державної політики, принципи формування та діяльності збройних сил Російської імперії; встановлюють обов'язки та відповідальність військовослужбовців; визначаються тривалим періодом дії.

Важливим підзаконним актом, який було опрацьовано в межах компетенції військового міністерства і який вміщує вторинні норми, що розкривають та конкрети-

зують первинні норми [10], став „Высочайше утвержденные краткие правила строевой службы для иррегулярного войска и дополнения к оным для собственного его императорского величества Конвоя 1845 г.”. Цей акт регламентував правила несення охоронної та конвойної служби лейб-гвардійський підрозділів, до складу яких були включені кримські татари [11]. Таку ж силу мали і „Правила для состава построений и движений в войсках казачьих и иррегулярных из мусульман”, що були видані у друкарні Департамента військових поселень [12].

Одним із визначальних підзаконних нормативних актів є „Штат лейб-гвардии Кавказских 1 и 2 кубанских и Терского эскадронов собственного его императорского величества конвоя, с причисленной к ним командой л.-г. Крымских татар” [13]. Саме цей документ наочно показує реальну кількість особового складу та механізми сплати жалування усім чинам лейб-гвардійських підрозділів, у тому числі і кримськотатарським, тощо. Він мав не стільки інформаційну силу (яку не можна не визнати), скільки певну юридичну силу через те, що саме цей документ встановлював на тривалий час кількісний склад підрозділів та розміри сплати жалування. Ці моменти на довгі роки залишалися незмінними і мали ознаки підзаконного нормативного акту.

На основі нормативних актів склалися популярні письмові документи типу плакатів, які виконували роль популяризаторів, ознайомлювачів із службою (типу штатних розкладів). Так, використовуючи „Устав внутренней службы,” було складено плакат, розповсюджений серед нижніх чинів, що очевидно розміщувався в казармах та інших військових будівлях. Такий плакат знайдено у Російській державній бібліотеці (м. Москва). Він мав назву „Весь день солдата, согласно высочайше утвержденного 25 марта 1910 года Устава Внутренней Службы”. Цей документ щоденно регламентував поведінку, права та обов'язки нижніх чинів, порядок денний тощо [14]. Він, по суті, пояснював нижнім чинам зрозумілою, чіткою та простою мовою важливі положення „Устава внутренней службы” для точного виконання службових обов'язків.

Важливим джерелом для дослідження стали правові відомості, що зберігаються в архівах. Вони, насамперед, зберігаються у сховищах Державного архіву при Раді міністрів Автономної республіки Крим (ДААРК). Це, у першу чергу, підзаконні нормативні акти місцевих органів виконавчої влади – акти-документи (ордери, рапорти, накази), які видавалися в межах компетенції місцевого органу виконавчої влади – Таврійської області [15]. Вони мали певні норми права, обов'язкові для закладів та організацій, які здійснювали діяльність у межах цієї території, а також для населення відповідної території. Вони забезпечують виконання функцій, що мають “загальнодержавний характер” [16].

До того ж, серед історичних джерел архіву в роботі активно використовувалася і порівняно інтенсивна діловодна документація і матеріали (відомості, іменні списки, формулярні списки, канцеляристські матеріали, місячні рапорти, реєстри, свідоцтва, листи тощо) [17]. У більшості випадків ці матеріали не мають конкретно правового значення, але вони дають необхідний історичний фон для правильного та максимально об'єктивного висвітлення історико-правової ситуації.

Цінними для дослідження є правові документи, що містяться в опублікованій монографічній літературі різних років видання: як випущені в дореволюційні часи (їх більше), так і сучасні. Краєзнавцями минулого та аматорами полкової історії були

знайдені та опубліковані важливі правові джерела, які безпосередньо торкалися служби кримських татар у збройних силах Російської імперії. Наприклад, про політико-правову та військову ситуацію у Криму розповідають підзаконні нормативні акти державного закладу, яким була для Новоросії канцелярія правителя князя Г.О. Потьомкіна. (Як відомо, він мав майже диктаторські повноваження на півдні України та в Криму). Серію цих документів – ордерів правителю Таврійської області В.В. Каховському та іншим – було віднайдено в Кримському архіві і опубліковано силами співробітників краєзнавчої організації Таврійської вченої архівної комісії [18].

У виданні тієї ж організації було опубліковано розвідку Г. Габаєва під назвою „Законодательные акты и другие документы о военной службе крымских татар в рядах войсковых частей, предков нынешнего Крымского конного ее величества государыни императрицы Александры Феодоровны полка”. Документи були вилучені із „Повного зібрання законів Російської імперії” та справ архіву канцелярії військового міністерства. До цього збірника, між іншим, входили наступні правові акти: „Іменний Указ від 1 березня 1784 р., даний президенту військової колегії князю Потьомкіну. – Про упорядкування війська із підданих, що мешкають в Таврійській області, із додатком штату його (1 ПСЗРИ, т. XXII, № 15.945 та т. XLIII (кн. штатів, кн. 1, від. 1))”; „Іменний Указ від 24 січня 1808 р., оголошений військовою колегією військовим міністром. – Про створення із кримських татар Сімферопольського, Перекопського, Євпаторійського та Феодосійського полків (1 ПСЗРИ, т. XXX, № 22.772)”; „Найвище повеління від 7 травня 1817 р., що зроблене на рапорт генерал-лейтенанта Рудзевича. – Про повернення Кримських кіннотатарських полків у первісний стан (1 ПСЗРИ, т. XXXIV, № 26836)”; „Іменний Указ від 20 липня 1827 р., оголошений в наказі Начальника Головного штабу. – Про назву сформованого із татар ескадрону лейб-гвардії кримськотатарським (2 ПСЗРИ, т. II, № 1258)”; „Іменний Указ від 26 травня 1863 р., оголошений в наказі військового міністра. – Про скасування лейб-гвардії кримськотатарського ескадрону при гвардійському корпусі та сформування із татар, що залишаються у Криму, особливої команди лейб-гвардії кримських татар, зараховуючи в лейб-гвардії в Кавказький козацький ескадрон його імператорської величності конвою (2 ПСЗРИ, т. XXXIV, № 39667)” [19]. Публікація цих законодавчих актів та важливих історичних документів, очевидно, була зроблена на початку Першої Світової війни для підняття бойового духу кримськотатарських військовослужбовців.

Важливі нормативно-правові та цікаві історичні документи наведені у книзі М.В. Масаєва „Таврические татарские дивизионы бешлейского войска (1784 – 1796 гг.). Документы и материалы” [20]. Комплекс цих матеріалів присвячений історії перших іррегулярних військових частин кримських татар, які служили в російському війську. Серед видів піднормативних актів, які містяться у цьому виданні, можна назвати: ордери, рапорти, доповіді, службові листи, іменні списки, службові штати, відомості, повідомлення, накази тощо. Ці матеріали дозволяють реконструювати не тільки історико-правові події того часу, але й встановити службові відносини між військовою і цивільною владою, між начальниками та підлеглими тощо. На жаль, ці документи не пройшли первинної джерелознавчої обробки і тому їх досить складно використовувати. Упорядник не задіяв вживані правила публікації історичних джерел і тому в цій роботі не використовується не тільки сучасний правопис (як цього вимагають правила), але й

не зроблено відбору цінної інформації, що призвело до засмічення другорядними, а подекуди й третьорядними даними.

Серед збірників опублікованих документів варто зазначити і праці Д.Ю. Арапова. Наприклад, в упорядкованій ним книжці „Ислам в Российской империи (законодательные акты, описания, статистика)” є розділ під назвою „Мусульмани у військовому законодавстві Російської імперії”. Із різних джерел, у тому числі і правових, Д.Ю. Арапов надрукував такі документи та додатки: „Правила для навчання горців, яких готували для служби у власному його імператорської величності Конвої в Дворянському полку, упорядковані тим, хто управляє Головною імператорською квартирою генерал-ад’ютантом О.М. Бенкендорфом у 1829 р.”; „Присягу мусульман, що вступили на військову службу (Клятвенна обіцянка, із перекладом її на джагатайсько-татарське нарідчя, перську мову, турецьку мову, арабську мову, азербайджансько-турецьке нарідчя)” ; „Релігійні обов’язки військових чинів” та „Розклад найважливіших магометанських свят ..., в яких військові чини ... можуть звільнитися від службових занять для прослуховування Богослужінь, що робиться за обрядами їхньої віри” [21]. До того ж, цей дослідник опублікував на шпальтах авторитетного часопису „Военно-исторический журнал” важливий документ під назвою „Учредить штатные должности военных магометанских мулл”, який по суті був проектом відповідного закону, підготованого військовим міністерством [22]. Вищезгадані дослідники, які вводили і вводять до наукового обігу цінні документи і матеріали, ставляться до них, у першу чергу, як до виключно історичного джерела, і тільки віддалений правовий фон можна побачити в їхніх коментарях. Важливим для дослідників історико-правової науки є те, що досі ніхто не аналізував ці джерела з точки зору права, юридичності.

В роботі використовувалися і енциклопедичні видання. Важливим джерелом науково-методологічного характеру стала „Міжнародна поліцейська енциклопедія”. Це фундаментальне видання, по суті, стало основою для правильного категоріального усвідомлення багатьох правових термінів і понять. Визначні вітчизняні та авторитетні вчені зробили величезний внесок для науковців, які займаються правовими дослідженнями, особливо на теренах історико-правової науки. У стислому, конкретному і максимально зрозумілому вигляді ці енциклопедичні статті є важливим набутком сучасної юридичної науки. Серед найбільш важливих є статті провідних фахівців: О. Бандурки, В. Гончаренко, О. Копиленка, М. Кравчука, В. Кульчицького, Є. Кравець, М. Левицької О. Скакун, О. Тимошука, І. Усенка, Ю. Шемшученко, О. Яриша тощо [23].

З енциклопедичних видань у процесі наукового дослідження використовувалися матеріали „Большой советской энциклопедии” та „Советской исторической энциклопедии” [24].

Ще одне загальнонаукове джерело - довідкова література, що присвячена військовим підрозділам російської армії: „Кавалерия (кроме гвардейских и казачьих частей)”, „Императорская российская гвардия. 1700 – 1878”, „Казачьи войска” тощо [25]. Довідкова література сприяє більш точному викладенню загальновідомих фактів та спеціальної інформації. Зрозуміло, що саме така література суттєво полегшує роботу дослідника і дає можливість виділити поміж величезної кількості інформації головне. Важливу інформацію довідкового характеру надали хронологічні і генеалогічні таблиці мусульманських династій та путівник по Кримському архіву [26].

Правові відомості, які були надруковані у тогочасній пресі, є теж важливим історичним джерелом для дослідження і розкриття теми дисертації. Вони сприяють реконструкції подій минулого кримськотатарської служби в російських збройних силах. Унікальним явищем для середини 80-х років XIX ст. – 10-х років XX ст. є функціонування першої кримськотатарської газети „Терджиман-Переводчик”. На її шпальтах, між іншим, можна знайти цінні свідчення про службу кримських татар в російській армії. Такі матеріали ставали інтенсивнішими під час військових подій, і, зрозуміло, прискіпливу увагу редакція приділяла військовим-мусульманам [27].

Отже, використані наукові джерела з правових основ служби кримських татар у збройних формуваннях Російської імперії у більшості випадків є репрезентативними. Певний час багато з них використовували виключно для висвітлення історичних процесів. Але мало хто звертав увагу на те, що вони є водночас й історико-юридичними документами. Саме вони дають об’єктивну інформацію про те, що більшість збройних формувань кримських татар були іррегулярними і переважно виконували міліційні та внутрішньо-військові функції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права. // Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 337.
2. Полное собрание законов Российской империи [Собрание 1-е. С 1649 по 12 декабря 1825 г.] т. 1 – 45. // СПб., 1830.
3. Полное собрание законов Российской империи.– т. XXII. // СПб., 1830.– № 15708; Андреев А.Р. История Крыма. // М.: Межрегиональный центр, 1997.– С. 186 – 187; Крисаченко В.С. История Криму: Кримське ханство. // К.: Твім інтер, 2000. – С. 313 – 314.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права. // Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 338.
5. РІДА, ф. 1329, оп. 1, спр. 155, арк. 82; Полное собрание законов Российской империи.– т. XXII.– СПб., 1830.– № 15.925; Административно-территориальные преобразования в Крыму. 1783 – 1998 гг. // Справочник.– Симферополь: Таврия-Плюс, 1999. – С. 117, 120.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права. // Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 338.
7. Устав о воинской повинности. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е.– Т. 49. Отд. 1.– СПб., 1874.– № 52983; Военная реформа. Устав о воинской повинности 1 января 1874 г. // Реформы Александра II.– М.: Юрид. лит., 1998. – С. 464.
8. Устав внутренней службы 1910 года. // СПб, 1910.– С. 176 – 177; Ислам в Российской империи (законодательные акты, описания, статистика)./ Сост. Д.Ю. Арапов, М.: ИКЦ Академкнига, 2001. – С. 265 – 266.
9. Дисциплинарный Устав. // СПб, 1869.– 47 с.; Воинский Устав о наказаниях/ Изд. 2-е испр. и доп. // СПб: Военная типография, 1899. – С. 123; Воинский Устав о гарнизонной службе. // СПб.: Военная типография, 1884. – С. 155.
10. Скакун О.Ф. Теория государства и права. // Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2005. – С. 337.
11. Высочайше утвержденные краткие правила строевой службы для иррегулярного войска и доп. к оным для собственного его императорского величества конвоя 1845 г. // Петин С. Собственный его императорского величества конвой. Исторический очерк. // СПб: Тип. А.С. Суворина, 1899.
12. Правила для состава построений и движений в войсках казачьих и иррегулярных из мусульман. // СПб, Б.г.: Тип. Департамента Военных поселений. – С. 335.
13. Штат лейб-гвардии Кавказских 1 и 2 Кубанских и Терского эскадронов собственного его императорского величества конвоя, с причисленной к ним командой л.-г. Крымских татар. // Сборник штатов строевых частей и учреждений иррегулярных войск подведомственных военному министерству по 1 января 1879 г. / Отд. II, № 2. – СПб: Б.и., 1879.– Б.с.
14. Весь день солдата, согласно высочайше утвержденного 25 марта 1910 года Устава Внутренней Службы. // СПб.: Изд. В. Березовский, Б.г.– Плакат.

15. Ордер г-ну полковнику и кавалеру Мегметче бею. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Ордер Иса Аге от 3 ноября 1793 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Ордер Мегметше бею от 21 июля 1793 года о командировании бешлеев для охраны казенных лесов. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Ордер подполковнику Мегметше-бею от 4 июня 1793 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 233; Ордер поручику Щетинскому от 9 ноября 1793 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Ордер С.С.Жегулина перекопскому городничему Левицкому от 22 апреля 1796 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Рапорт Мегметше-бея на имя К.И. Габлица от 15 мая 1794 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Рапорт перекопского городничего секунд-майора Левицкого таврическому губернатору С. С. Жегулину от 17 января 1793 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 233; Рапорт подполковника Таранова на имя вице-губернатора Таврической области К.И.Габлица от 11 июня 1793 года о прибытии бешлеев для охраны соляных озер. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Рапорт Симферопольского городничего премьер-майора С. Невельского С. С. Жегулину от 26 июня 1794 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Рапорт смотрителя киргизских селений корнета Щетинского К.И. Габлицу от 4 октября 1793 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Приказ по Крымскому конному Ея Величества Государыни Императрицы Александры Феодоровны полку от 2 июня 1911 года (№ 133). // РГВИА, ф. 3637, оп. 1, спр. 2; Приказ по полку № 338. Копия. (4 декабря 1907 г.). // РГВИА, ф. 3637, оп. 1, спр. 1.
16. Скаун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс). // Харків: Еспада, 2006. – С. 508 – 509.
17. Ведомость о числе людей в смотре казенных лесов. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 8; Ведомость об удовольствовании Феодосийского коннотатарского полка за февраль 1812 года (1 марта 1812 года). // РГВИА, ф. 489, оп. 1, д. 2978; Именной список нижним чинам первого таврического татарского дивизиона бешлейского войска от 28 января 1788 года (с указанием места жительства бешлеев). // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 38; Именной список уволенным в запас бешлеям третьего дивизиона (с указанием места жительства). // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 38; Именной список бешлейским командам находящимся в области по разным препоручениям; Именной список Таврической казенной палаты по экспедиции областного казначея, о бешлеях кто где на постах находится, откуда довольствуются жалованьем и по которое время оным удовольствованы сентября 5-го дня 1794 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Копия с копии формулярного списка о службе генерал-майора и кавалера князя Балатукова (1814 год). // ДААРК, ф. 49, оп. 1, спр. 492; Материалы о формировании крымскотатарского эскадрона и правила высочайше утверждённые (14.07. 1827 – 31.08. 1829). // ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 5848; Материалы о формировании крымскотатарского эскадрона и правила высочайше утверждённые (14.07. 1827 – 31.08. 1829). // ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 5848; Материалы о формировании крымскотатарского эскадрона и правила высочайше утверждённые (14.07. 1827 – 31.08. 1829). // ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 5848; Месячный рапорт Симферопольского коннотатарского полка за июнь 1812 года. // РГВИА, ф. 489, оп. 1, спр. 2977; О выступлении в поход Евпаторийского и Феодосийского татарских полков в Киев (19.04.1809 – 27.03.1810). // ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 703; О выступлении Симферопольского и Перекопского конных татарских полков в поход на кордоны Прусской границы (8 февраля 1808 – 29 сентября 1809). // ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 680; О крымских коннотатарских полках (часть 1 – 2). // ДААРК, ф. 1, оп. 219, спр. 1; О наборе ратников для укомплектования Симферопольского, Феодосийского и Перекопского коннотатарских полков (6.06.1812 – 20.03.1814). // ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 755; О присылке из разных мест бешлеев Таврического татарского дивизиона, бежавших в Польшу и возвратившихся оттуда (21 января 1793 года – 6 октября 1795 года). // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 233; О рекрутской вообще повинности Крымских татар и ногайцев, а также о предположении формировать из них особые полки (1828-1831 гг.). // ГАОО, ф. 1, оп. 190, спр. 35; О укомплектовании татарских полков (8 сентября 1812 – 1813 г.). // ГАОО, ф. 1, оп. 218, спр. 1; Об освобождении от податей семейств нижних чинов лейб-гвардии Крымскотатарском эскадроне здесь же и об оказавшихся неспособными к продолжению службы как людей, так и лошадей и определению оных к отправлению в С.-Петербург (20 июля 1833 – 1837 г.). // ГАОО, ф. 1, оп. 218, спр. 9; Отношение Таврического губернатора в Таврическую казенную палату от 15 декабря 1792 года о прикомандировании бешлеев таврических татарских дивизионов для охраны лесов. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Письмо А. В. Суворова С. С. Жегулину от 21 марта 1793 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 233; Письмо М. В. Каховского к В.

- В. Каховскому. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 32 “а”; По прошению генерал-майора Ахмет-бея Хункалова о внесении его в родословную дворянскую книгу Таврической губернии (21.10. 1835 – 14. 02. 1895). // ДААРК, ф. 49, оп. 1, спр. 5802; Показания одного из дезертиров-бешлеев Мегмет-бея. – ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 233; Регистр выкомандированным на службу наказным и бешлеям с показанием отколь оне жительством // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Свидетельство о задержании бешлеями первого Таврического татарского дивизиона беглого солдата Таврического легкоконного полка Василия Степанова. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 25; Сообщение С.С. Жегулина в Таврическую казенную палату от 20 сентября 1796 года. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218; Списки штаб- и обер-офицеров, месячные рапорты и ведомости о состоянии личного состава Феодосийского конно-татарского полка (1 января – 1 декабря 1812 г.). // РГВИА, ф. 489, оп. 1, спр. 2978; Список выкомандированным мною к Таврическим соляным озерам к збережению казенной соли бешлеям со означением каких оне уездов и деревень, и у каких точно озер кто находится. // ДААРК, ф. 799, оп. 3, спр. 218.
18. Потёмкин Г.А. Ордер В.В. Каховскому от 1 мая 1787 года // ИТУАК. – Симферополь, 1889. – № 7. – С. 7; Потёмкин Г.А. Ордер правителю Таврической области В.В. Каховскому от 16 марта 1787 года // ИТУАК. – Симферополь, 1888. – № 6. – С. 29.
 19. Габаев Г. С. Законодательные акты и другие документы о военной службе Крымских татар в рядах войсковых частей, предков нынешнего Крымского конного Ея Величества Государыни Императрицы Александры Феодоровны полка // ИТУАК. – Симферополь, 1914. – № 51. – С. 134 – 152.
 20. Масаев М.В. Таврические татарские дивизионы бешлейского войска (1784 – 1796 гг.). Документы и материалы // Государственный архив при Совете министров Автономной Республики Крым. – Симферополь: Доля, 1999.
 21. Ислам в Российской империи (законодательные акты, описания, статистика). Сост. Д.Ю. Арапов, // М.: ИКЦ Академкнига, 2001. – С. 367.
 22. «Учредить штатные должности военных магометанских мулл». Военное министерство Российской империи и мусульманский вопрос/ Публикация Д.Ю. Арапова // Военно-исторический журнал. – 2003. – № 4.
 23. Бандурка О., Скакун О. Міліція (визначення) // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре””, 2003; Кравець Є. Безпека економічна // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре””, 2003; Кравець Є. Державна охорона // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре””, 2003; Левицька М. Безпека державна // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре””, 2003; Шемшученко Ю. Безпека екологічна// Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре””, 2003.
 24. БСЭ.– М., 1975.– Т. 21.– С. 357; Зайончковский П.А. Военные реформы 1860 – 70-х гг. // Советская историческая энциклопедия т. 3. Вашингтон – Вячко.– М.: Государственное научное издательство «Советская энциклопедия», 1963.– 598 – 599 [С. 598 – 600].
 25. Кавалерия (кроме гвардейских и казачьих частей). Справочная книжка императорской главной квартиры. Изд 3-е. / Под ред. В.К. Шенк. Перераб. Н. К. Модзалевский. По 1-е июля 1914 г. // СПб., тип. Смирнова, 1914; Императорская российская гвардия. 1700 – 1878. Хронологические таблицы/ Сост. Генерал-лейтенант барон В.Штейнгель. // СПб.: Тип. Канцелярии СПб градоначальника, 1878.– С. 108 (С. 315); Казачьи войска. Хроника. / Под ред. В. К. Шенк. Сост. В. Х. Казин. Оформление Н. Саутина. // Акционерное общество “Дорваль”, 1992.
 26. Лэн-Пуль С. Мусульманские династии: Хронологические и генеалогические таблицы с историческими введениями. // М.: Вост. лит. – Муравей, 2004; Крымский областной государственный архив. Путеводитель. – Симферополь: Крымиздат, 1961.
 27. 30 января // Переводчик-Терджиман. – 1904, 3 февраля; Бахчисарай // Переводчик-Терджиман. – 1904, 28 декабря; Доблестный татарин // Переводчик-Терджиман. – 1904, 7 декабря; К мобилизации // Переводчик-Терджиман. – 1904, 14 декабря; По распоряжению // Переводчик-Терджиман. – 1904, 3 февраля; Постановление собрания мусульман Крымского полуострова // Переводчик-Терджиман. – 1905, 22 апреля; Разные вести // Переводчик-Терджиман. – 1905, 18 марта.

Старицын А.В. Характеристика научных источников, которые регулировали службу крымских татар в военных формированиях Российской империи (1784-1917 гг.).

В статье автор делает анализ научных источников, которые осуществляли регулирование службы крымских татар в военных формированиях Российской империи. Охарактеризованы данные государственно-правового содержания, которые хранятся в архивах; опубликованы нормативно-правовые акты и правоприменительные акты, материалы государственно-правового содержания, взятые из опубликованных монографий, энциклопедических изданий и другой справочной литературы.

Ключевые слова: Крымские татары, национальные меньшинства, национальные вооруженные силы.

Staritsyn A.V. The characteristics of scientific sources which regulated the Crimean Tatars service in military formations of the Russian empire (1784 – 1917).

The article is devoted to the analysis of sources which carried out regulation of the Crimean Tatars service in military formations of the Russian empire. The data of state-legal content kept in archives; published normative-legal acts and law applying acts, materials of state-legal content taken from published manuscripts, encyclopedia editions and other reference literature; registers of state-legal content, which were published in newspapers, are characterized in this work.

Key words: Crimean Tatars, national minorities, national armed forces.

Надійшла до редакції 05.05.2009 р.